

LITERARNA DEJAVNOST SLOVENSКИH DRUŠTEV V DRUGIH DELIH NEKDANJE JUGOSLAVIJE

Članek uvodoma tematizira vlogo književnosti pri ohranjanju izvorne narodne in kulturne identitete izseljenske/manjšinske skupnosti ter problem diskriminacije jezikovnih različic slovenščine, ki jih uporabljajo v medsebojni komunikaciji pripadniki slovenskih manjšinskih skupnosti na Hrvaškem, v Srbiji, Bosni in Hercegovini, Makedoniji in Črni gori, kjer imajo Slovenci in njihovi potomci kulturna društva. V nadaljevanju se članek posveča tistim dejavnostim omenjenih društev, ki so povezane s književnostjo. Med temi prednjačijo predstavitve slovenske književnosti v društvenih glasilih, predstavitve knjig z obiski pisateljev iz Slovenije in zamejstva ter recitacije slovenske poezije na društvenih proslavah ob slovenskih državnih praznikih. Ponekod gojijo tudi prevodno dejavnost, manj pa je izvirnih literarnih poskusov članov. Avtorica to pojasnjuje z njihovim slabšim znanjem knjižne slovenščine in zadržanostjo do literarne rabe njihove različice tega jezika.

Ključne besede: literarna dejavnost manjšinske skupnosti, slovenska kulturna društva, prostor nekdanje Jugoslavije, promocija slovenske književnosti, slovenska narodna in kulturna identiteta

Literarna dejavnost slovenskih društev v drugih delih nekdanje skupne države ni bila predmet raziskav vse do pred nekaj leti, ko je Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU začel izvajati meddisciplinarni raziskovalni projekt *Poklicne migracije Slovencev v prostor nekdanje Jugoslavije: od naseljencev do transmigrantov* (2011–2014). V okviru tega projekta sem med drugim pregledala literarne objave in poročila v glasilih tamkajšnjih slovenskih društev, njihove knjižne izdaje in njihove odgovore v anketi o društvenem delovanju, ki jo je Inštitut opravil med njimi.¹

¹ Anketa za društva, 2012 (dokumentacija omenjenega projekta, arhiv ISIM). Na anketni vprašalnik, ki vsebuje 58 vprašanj, je odgovorilo 41 od 44 tedanjih društev.

Vprašanja narodne in kulturne identitete so v nematičnem prostoru mnogo bolj aktualna kot v matičnem. Ker je jezik gradivo besedne umetnosti in hkrati ena glavnih prvin narodne in kulturne identitete, je književnost v izseljenstvu in zamejstvu v jedru tega, kar Bourdieu (1993: 23) imenuje »simbolični in kulturni kapital«. Književnost ima pomembno vlogo pri ohranjanju manjšinske narodne in kulturne zavesti, a ne povsod književnost v smislu literarne produkcije, temveč pogosteje v smislu njene reproduktivne recepcije.²

Med Slovenci v drugih delih jugoslovanskega prostora je politična osamosvojitve Slovenije povzročila pravi narodni preporod, katerega rezultat je ustanovitev na desetine novih slovenskih kulturnih društev ter oživitve nekaterih starih.³ Število njihovih članov ponekod celo presega zadnje popisno število Slovencev v drugih državah naslednicah SFRJ (Josipovič 2014).⁴ Vendar med člani približno 45 slovenskih kulturnih društev, ki danes delujejo na območju nekdanje skupne države, ni veliko pisateljev, ki bi ustvarjali v slovenščini. Eden od razlogov je jezikovna asimilacija zaradi nenaklonjenosti poudarjenemu etničnemu in jezikovnemu razlikovanju znotraj stare in nove Jugoslavije, zaradi česar danes poteka (večinoma s podporo slovenskega ministrstva, pristojnega za šolstvo) dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture v skoraj vseh omenjenih društvih. Posledica bolj ali manj načrtne asimilacije je namreč slabše znanje knjižne slovenščine, to pa je vzrok zadržanosti do notranjih vzgibov za literarno ustvarjanje v slovenščini.

Dejstvo, da lahko nastanejo suverena literarna dela v avtentični govorici pripadnikov neke skupnosti ali subkulture, za katero je značilna dvojezična ali celo večjezična identiteta (primere najdemo v prozi Gorana Vojnoviča, poeziji Janija Oswalda in še marsikje), v zavest Slovencev v tem prostoru še ni prodrlo. Če nekoliko parafraziram pogosto citirano misel, ki jo je zapisal Bourdieu (1991) in ki je odtlej predmet neštetih razprav,⁵ vsaka standardizacija jezika diskriminira nestandardne različice jezika, s tem da vzpostavlja sistem, ki določenim jezikovnim zvrstem priznava večjo ali manjšo vrednost. Prav zato se Slovenci na Hrvaškem, v Srbiji, Bosni in Hercegovini, Makedoniji in Črni gori svoje jezikovno mešane govorice sramujejo in le malokomu pride na misel, da bi jo, prav takšno, kakršna je, uporabil v svojem izvirnem literarnem delu, pa čeprav ima njihova različica slovenščine,

² Hannelore Link (1976: 89, po Mihurko Poniž 2011: 72) razume pod reproduktivno recepcijo »vse napore, da bi se literarno besedilo približalo publiki, torej recenzije, poročila v publicistiki, predavanja, bralne večere ipd.«

³ O zgodovini slovenskih kulturnih društev v obravnavanem prostoru pišem v zaključni monografiji omenjenega projekta (Žitnik Serafin 2014).

⁴ Upoštevat pa je treba, da se lahko v nekaterih skupnostih del ali celo večina članov, ki so se v nekem trenutku pridružili društvu, sčasoma povsem odtuji od jedra organizirane skupnosti. To potrjuje tudi večina anketnih odgovorov. O tem, ali gre pri izseljenkih (in drugih manjšinskih) skupnostih za dejanske ali namišljene skupnosti, razpravljata med drugimi Anderson (2006) in Skrbiš (1994).

⁵ Mnoge med njimi navaja in komentira Hanks (2005).

ki jo priložnostno uporabljajo v medsebojni govorni in pisni komunikaciji, vse značilnosti narečij na dvojezičnih območjih.⁶

Zato pa se društva tem bolj poudarjeno trudijo, da bi s spoznavanjem slovenskih literarnih klasikov in sodobne slovenske književnosti oživila pomen knjižne slovenščine v svoji skupnosti, zbudila zanimanje podmladka za slovenske knjige v društvenih knjižnicah in na različne načine promovirala slovensko književnost ne le znotraj svoje manjšinske skupnosti, temveč tudi širše, v celotni večkulturni lokalni skupnosti in včasih celo na nacionalni ravni. Pri tem gre (predvsem v sodelovanju s slovenskimi diplomatsko-konzularnimi predstavništvi in lokalnim kulturnim establishmentom) pogosto za dokaj plodovite oblike reproduktivne recepcije in promocije slovenske književnosti, ki si danes tudi s pomočjo slovenskih društev znova utira pot v prostor nekdanje skupne države. Tisti člani društev, ki so bolj večji materinščine, pa celo sodelujejo pri prevajanju slovenske literature v jezike svojega okolja.

* * *

Najmočnejša društvena dejavnost, povezana s književnostjo, je izdajanje društvenih glasil, ki v precejšnji meri posvečajo prostor leposlovnim objavam članov, člankom o slovenskih literarnih klasikih in sodobnih slovenskih književnikih ter poročilom o literarnih dogodkih v društvu in drugih odmevnih literarnih dogodkih v mestu. V času ankete (2012) je svoje glasilo izdajalo 16 društev, še eno pa ga je izdajalo le nekaj let. Avtorji iz tistih društev, ki nimajo svojih listov, večinoma objavljajo v glasilu najbližjega slovenskega društva ali v drugi lokalni periodiki. Štiri glasila so društva začela izdajati v devetdesetih letih, druga so bila ustanovljena po letu 2000; dve izhajata občasno, vsa druga pa redno (enkrat letno ali enkrat mesečno).

Samo šest društev⁷ ima literarno sekcijo ali pododbor za književnost, več jih ima recitatorsko ali gledališko-recitatorsko skupino, eno društvo (Slovensko združenje rasinskega okraja Lipa Kruševac) pa načrtuje sekcijo za slovenski jezik in književnost. Med sekcijami (likovnimi, dramskimi, folklornimi, glasbenimi, športnimi in mnogimi drugimi), med katerimi po številu prednjačijo pevski zbori, so literarne sekcije torej sorazmerno redke. Vendar tudi društva, ki takšnih sekcij nimajo, občasno ali celo redno (vsaj nekajkrat letno) organizirajo literarne dogodke.⁸ Pisatelji iz Slovenije, ki nastopajo na društvenih literarnih večerih, imajo običajno tudi srečanja z otroki, ki obiskujejo dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture. V društva so včlanjeni

⁶ Na drugi strani pa društva promovirajo literarno produkcijo v »priznanih«⁶ neslovenskih narečjih svojega okolja (npr. dela splitske narečne pesnice in pisateljice Sonje Senjanović Peračić, prim. Hrga 2009: 14–15).

⁷ V času izvajanja ankete ISIM leta 2012 so bila to naslednja društva: Slovensko združenje meščanov občine Zenica, Slovensko kulturno društvo Triglav Split, Slovensko kulturno društvo Ajda Umag, Društvo Slovencev Emona Ruma, Slovenska kulturna skupnost Timoške krajine Ivan Cankar Zaječar in Slovenska kulturna skupnost Brata Jenko Leskovac.

⁸ V anketnem vprašalniku namreč vsa društva razen treh opisujejo svoje tovrstne dejavnosti v odgovorih na vprašanja 43–45.

le redki književniki ali literarni zgodovinarji; nekateri med njimi, zlasti avtorji neslovenskega rodu, pa so znani tudi zunaj manjšinske in lokalne skupnosti. Med slednjimi so npr. hrvaški novinar, pisatelj in urednik Edo Stojčič, član slovenskega društva na Reki; Enes Kišević, bosansko-hrvaški pesnik in dramski umetnik, ter Miro Gavran, hrvaški pripovednik in dramatik, oba člana društva KPD Slovenski dom v Zagrebu; Juraj Martinović, bosansko-hercegovski literarni zgodovinar, slovenist, prevajalec iz slovenščine in esejist, član Akademije znanosti in umetnosti BiH ter dopisni član SAZU, aktivni član slovenskega društva Cankar v Sarajevu (med drugim nekdanji glavni in odgovorni urednik *Zore Cankarjeve*); ter Luko Paljetak, hrvaški književnik, urednik in prevajalec (mdr. Prešerna), član HAZU, dopisni član SAZU in aktivni član SKD Lipa v Dubrovniku. Med najzaslužnejšimi člani slovenskega rodu pa je vsekakor pesnica in prevajalka Bistrica Mirkulovska, članica SKD Prešeren v Skopju.

Najpogostejši literarni dogodki v društvih so avtorske predstavitve izvirnih ali prevodnih knjižnih izdaj slovenskih in drugih piscev. Prav tako večkrat letno člani na društvenih proslavah ob praznovanju slovenskih državnih praznikov pripravijo kulturni program, ki vključuje recitacije slovenske poezije.⁹ Pomembne pa so tudi tiste literarne prireditve, ki povezujejo večje število slovenskih društev iz posamezne države z gosti iz drugih držav. Značilna primera sta vsakoletni *Koncert slovenske pesmi in poezije* v organizaciji Društva Slovencev Kredarica v Novem Sadu ter (sprva tekmovalna) recitatorska prireditev *Naša slovenska beseda*, ki poteka v Zrenjaninu od leta 2007 v organizaciji Društva Slovencev Planika. Slednja od leta 2009 vključuje tudi kategorijo *avtorski nastop*, v kateri člani slovenskih društev v Srbiji berejo lastna besedila. Podobno se z literarnimi prireditvami povezujejo med seboj slovenska društva na Hrvaškem, v Srbiji in Makedoniji.

Med avtorji del, ki jih društva promovirajo na svojih knjižnih predstavitev, je sorazmerno malo članov društev, razen ko gre za dokaj maloštevilne leposlovne knjižne izdaje samih društev. Med najznačilnejšimi tovrstnimi produkti so *Slovenski memento: Zbirka poezije Zveze slovenskih kulturnih skupnosti Srbije*, ki jo je leta 2012 v uredništvu Miroslava Mihe Piljušića izdala založba Qwerty v Boru in v kateri sodelujejo predvsem udeleženci pouka slovenščine iz Zaječarja, Bora in Leskovca; *Kako si mi lepa, dežela domača*, zbirka pesmi in črtic Slavka Arbitra, ki jo je leta 2009 izdal Slovenski dom KPD Bazovica na Reki; pesniška zbirka *Kraški zvončki* Damijane Šubic Pezdirc (pesmi so večinoma v slovenščini, nekaj jih je tudi v hrvaščini), ki jo je leta 2006 izdal SKD Istra v Pulju;¹⁰ hrvaška pesniška zbirka *San u oblaku zvijezda* (2006) tedaj 15-letne Barbare Silvar, ki je izšla pri istem društvu; in dvojezična slikanica *Suncokret/Sončnica* (2005) Marije Lovrić, ki jo je v Novem

⁹ Te predstave so dovolj domiselne in privlačne, ponekod recitirajo Prešerna v izposojenih gledaliških kostumih, drugod npr. v šestih različnih jezikih, včasih potekajo na posebno atraktivnih lokacijah ipd.

¹⁰ Damijana Šubic Pezdirc in Sabina Koželj Horvat, predsednica SKD Slavko Vraz iz Osijeka, sta 8. 9. 2007 nastopili na literarni matineji na gradu Štanjel v okviru 22. literarnega festivala Vilenica, in sicer v tematskem sklopu Pogled v literarno ustvarjalnost slovenske manjšine na Hrvaškem.

Sadu izdalo slovensko društvo Kredarica. Slednjo je v slovenščino prevedla učiteljica Angela Arandelović v sodelovanju z udeleženci dopolnilnega pouka slovenskega jezika. (Gre za prvo knjigo za otroke v slovenščini v katalogizaciji Matice srbske, izdano v Vojvodini.) V ta sklop sodijo tudi tri izdaje Kulturno-prosvetnega društva Slovenski dom v Zagrebu: *Pesmi življenja/Pjesme života* Klare Žel (2008, dvojezična zbirka, nekatere pesmi so v slovenščini, druge v hrvaščini, spremno besedo je prispevala Marija Stanonik), zbirka pesmi *Ti si moja pesem ljubezen moja* (2006) Josipa Strugarja v prevodu zdaj že pokojnega Marijana Horna in zbirka Marijana Horna *Pojdi z mano* (2000). Svoje knjižne izdaje (poleg leposlovnih so nekatera društva doslej izdala tudi lepo število drugih knjig) društva promovirajo v svojih in lokalnih glasilih ter na predstavitvah po društvih, nekatera pa tudi širše, npr. na mednarodnem Salonu knjige v Novem Sadu.

Poleg številnih prevodnih revijalnih objav izpod peresa članov slovenskih društev so ti prispevali tudi nekaj prevodnih knjižnih izdaj. Med drugim je bila v srbskem prevodu Maje Đukanović, profesorice slovenistike na Filološki fakulteti Univerze v Beogradu in aktivne članice tamkajšnjega slovenskega društva Sava, pri založbi Lexicom v Beogradu objavljena trilogija Bojana Meserka *Sanjališče* (1995), *Sanjalnica* (2000) in *Senjalca* (2004) pod naslovi *Sanjalište* (2004), *Sanjaonica* (2005) in *Sanjači* (2006). Tudi dela iz *Antologije sodobne slovenske literature* (Zupan Sosič idr. 2010) so pod njenim vodstvom prevedli študentje beograjske slovenistike, med njimi mladi člani tamkajšnjega slovenskega društva Sava. Njihovi prevodi so decembra 2011 izšli v *Antologiji savremene slovenačke književnosti*, prvi knjigi v izdaji Nacionalnega sveta slovenske narodne manjšine v Srbiji. Zanimiv dosežek predstavlja tudi izdaja Slovenskega društva France Prešeren iz Skopja leta 2005, zbirka *Pesni*, ki prinaša izbor poezije Janka Messnerja v makedonskem prevodu. Pri izdajateljski dejavnosti je v virih tudi sicer večkrat omenjeno sodelovanje z udeleženci društvenega dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture, ki poskrbijo za nekatere prevode in lektoriranje, ponekod pa izdajajo celo svoje publikacije.

* * *

Najpomembnejši vidiki poslanstva slovenskih društev v prostoru nekdanje Jugoslavije, povezanega s književnostjo, so krepitev slovenske kulturne identitete prek ohranjanja vitalnega stika s slovensko književnostjo med člani, razvijanje bralne kulture in slovenske kulturne zavesti med mladimi člani ter širša promocija slovenske književnosti v kraju in deželi bivanja. Ob redni izdajateljski dejavnosti približno ene tretjine društev, ki vključuje predvsem izdajanje društvenih glasil, je doslej pri društvih občasno izšlo (poleg kulturnoinformativnih in izobraževalnih brošur ter katalogov razstav) tudi lepo število knjig, med katerimi prevladujejo zgodovinski prikazi, biografije in spomini, nekaj pa je tudi poezije in pripovedne fikcije.

Izbir avtorjev in njihovih literarnih poskusov za knjižno objavo v založbi društev pa žal ni vedno najbolj posrečen. Nekateri od zgoraj navedenih naslovov tistih društvenih knjižnih izdaj, ki prinašajo predvsem sadove pesniških prizadevanj članov, so bolj etnološko kot literarno zanimivi. Na drugi strani pa so v društvenih glasilih

med množico manj prepričljivih leposlovnih objav članov tudi literarno zanimivejša besedila, kakršni sta denimo duhovita parodija *Intervju* Silvina Jermana (2009) ali kratka spominska proza *Usoda* Petra Kozme (2003). Morda bi bilo uspešnejših literarnih poskusov v društvenih publikacijah več, če bi v njih spodbujali tudi objavo leposlovnih prispevkov v takšni verziji slovenščine, kot jo člani (tisti, ki govorijo slovensko) uporabljajo v svoji komunikaciji znotraj skupnosti.

Literatura

Anderson, Benedict, 2006: *Imagined Communities*. London: Verso.

Bourdieu, Pierre, 1991: *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, Pierre, 1993: *The Field of Cultural Production*. New York: Columbia University Press.

Hanks, William F., 2005: Pierre Bourdieu and the practices of Language. *Annual Review of Anthropology* 34. 67–83.

Hrga, Vera, 2009: Predstavljanje knjige »Beside didovine«. *Planika* (Split) 15/168. 14–15.

Jerman, Silvin, 2009: Intervju. *Novi odmev* (Zagreb) 37. 29.

Josipovič, Damir, 2014: Sedanje razmerje med popisnimi statistikami in društvenim organiziranjem Slovencev. Žitnik Serafin, Janja (ur.): *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora*. Ljubljana: Založba ZRC. 215–225.

Kozma, Peter, 2003: *Usoda. Kredarica* (Novi Sad) 3/12. 1–4.

Link, Hannelore, 1976: *Rezeptions forschung: Eine Einführung in Methoden und Probleme*. Stuttgart idr.: Kohlhammer.

Mihurko Poniž, Katja, 2011: Trivialno in/ali sentimentalno? Arabela Pavline Pajk, študija primera. *Slavistična revija* 59/1. 65–82.

Skrbiš, Zlatko, 1994: On ethnic »communities« in non-native environments. *Dve domovini/Two Homelands* 5. 137–149.

Zupan Sosič, Alojzija, Nidorfer Šiškovič, Mojca, in Huber, Damjan (ur.), 2010: *Antologija sodobne slovenske literature*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Žitnik Serafin, Janja, 2014: Prerez zgodovine slovenskih kulturnih društev v jugoslovanskem prostoru. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora*. Ljubljana: Založba ZRC. 137–179.